

УДК 159.99

Караченцева А. Д.

група 2531, Національний університет кораблебудування імені адмірала
Макарова (Миколаїв), aaaveryanova1@gmail.com

Гончарова О. О.

канд. філос. наук, викладач кафедри філософії та культурології, Національний
університет кораблебудування імені адмірала Макарова (Миколаїв),

hamisek@ukr.net

ПСИХОЛОГІЧНЕ МАНІПУЛЮВАННЯ ЯК СКЛАДОВА ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ: ОСНОВНІ ОЗНАКИ ТА МОЖЛИВІ НАСЛІДКИ ДЛЯ ОСОБИСТОСТІ

У статті аналізуються деякі особливості технологій маніпулювання свідомістю людини. Розглянуто способи маніпулювання за допомогою специфічного використання інформації і підлаштування їх під особливості конкретної людини.

Ключові слова: *маніпулювання, маніпулювання свідомістю, рапорт, технології маніпулювання, інформація, психологічний вплив.*

In the article there are analyzed some peculiarities of the technologies of manipulation aimed at human consciousness. There are considered the methods of manipulation classified by using the information in special ways and their adaptation to the specifics of a particular person.

Key words: *manipulation, manipulation of consciousness, rapport, technology of manipulation, information, psychological influence.*

Постановка проблеми. В сучасному світі, що характеризується стрімким поширенням інформації, в тому числі – і психологічної, останнім часом великої популярності набуває тема маніпулювання свідомістю людини. Маніпулювання свідомістю – це не нова технологія впливу на особистість, вона була застосованою і десятиліття, і століття, і навіть тисячоліття тому. Однак саме сучасність із її новітніми технологіями та стрімкими інформаційними потоками

робить цю технологію настільки широко застосованою, наскільки і прихованою. Актуальність теми дослідження полягає в тому, що цілеспрямований вплив на суспільство, окремі групи людей та індивідуумів за допомогою технік маніпуляції, сьогодні набуває значного поширення і передбачає всебічне оперування громадською думкою. Тому практично кожен із нас може бути об'єктом маніпулювання свідомістю, навіть не усвідомлюючи і не відслідковуючи цей факт.

Однією з перших книг, присвячених маніпулюванню свідомістю, була книга видатного дослідника Геберта Франке «Маніпульована людина». Він дає таке визначення поняттю «маніпулювання»: «Під маніпулюванням у більшості випадків слід розуміти психічний вплив, який здійснюється таємно, а отже, і на шкоду тим особам, на яких він спрямований» [6, с. 23]. Також видатним дослідником різноманітних маніпулятивних технологій є російський дослідник С. Г. Кара-Мурза. Згідно його трактування, маніпулювання – це спосіб панування шляхом духовного впливу на людей через програмування їхньої поведінки. Цей вплив спрямований на психічні структури людини, здійснюється таємно і ставить своїм завданням зміну думок, спонукань і цілей людей в потрібному третім особам напрямі [4, с. 14]. Також серед дослідників, які розглядали проблеми маніпулятивних практик та інших різноманітних впливів на свідомість людини, слід відзначити таких видатних вчених, як Зігмунд Фройд, Макс Вебер, Раймон Арон та ін.

Отже, **метою** нашої статті є дослідити особливості технологій маніпулювання свідомістю через різноманітні прийоми використання інформації. Виділено наступні **дослідницькі завдання**:

- визначити сутність понять «маніпулювання» та «маніпулювання свідомістю»;
- розкрити деякі технології маніпулятивного впливу;
- проаналізувати прийоми маніпулювання інформацією;
- розглянути техніку «рапорт».

Виклад основного матеріалу. Отже, зазвичай під терміном «маніпулювання» мають на увазі систему прихованого соціально-

психологічного та ідеологічного впливу, яка використовується для зміни мислення людей, а також зміни поведінки людей всупереч їхнім природнім інтересам і спонуканням [3, с. 55]. Іншими словами, маніпулювання – це спосіб психологічного впливу, націлений на зміну спрямованості активності інших людей, який здійснюють настільки вправно, що він лишається непоміченим ними. Маніпулювання також є способом застосування влади, при якому впливають на поведінку людей, не розкриваючи кінцевої мети.

Маніпулювання дозволяє:

- здійснювати вплив таким чином, що він лишається непоміченим;
- керувати волею, почуттями і настроєм об'єкта впливу;
- доводити об'єкт впливу до стану інертності шляхом прихованого примусу, програмування думок, намірів, установок, поведінки;
- приховувати дійсну інформацію від об'єктів впливу;
- спонукати поведінку об'єкта впливу обманом або грою на його передбачуваних слабкостях.

Основною ознакою маніпулювання є сприйняття об'єкта виключно як засобу досягнення власних цілей замовника і виконавця маніпулювання, за допомогою якого він може отримати *односторонній виграш* [7, с. 142]. Від того, наскільки широкий арсенал засобів психологічного впливу є застосованим і наскільки гнучкий маніпулятор в їхньому використанні, залежатиме ступінь успішності маніпулювання. Іншою причиною успішності такого впливу є *слабкості самої людини*, які маніпулятор вдало використовує [7, с. 143].

Більш вузьким поняттям є поняття «маніпулювання свідомістю». Виходячи з того, що свідомість – це здатність людини пізнавати навколишній світ та саму себе за допомогою мислення та розуму, в результаті чого формується інтелект особистості та цілісна картина її світу, маніпулювання свідомістю – це своєрідне панування над духовним станом людей, керування ним шляхом нав'язування відповідних стереотипів мислення і поведінки, що вигідні третім особам. Іншими словами, маніпулювання свідомістю – це систематичне втручання у внутрішній світ людини, підкорення його

утилітарним інтересам зацікавлених у такому впливі сторін [2, с. 247]. Такий тотальний вплив на людську свідомість може здійснюватися на трьох рівнях:

- перший рівень – посилення існуючих у свідомості людей потрібних установок, ідеалів, цінностей, норм;
- другий рівень – часткові зміни поглядів на ту або іншу подію, процес, факт;
- третій рівень – кардинальна зміна життєвих установок на основі повідомлення драматичних, незвичайних відомостей [1, с. 178].

Об'єктами маніпулятивних практик можуть бути як окремі люди, так і цілі соціальні групи, соціальні прошарки та класи, навіть цілі суспільства. При цьому компоненти цих практик, зазвичай, є універсальними. Вони включають:

- мішені впливу;
- приховування маніпулятивного впливу;
- ступінь і засоби примусу;
- оперування інформацією [4, с. 181].

Основними маніпулятивними прийомами, пов'язаними зі специфічним використанням інформації, є:

– *приховування інформації* – найбільш часто проявляється в приховуванні певних тем, тобто використовуються методи часткового висвітлення інформації або виборчої подачі матеріалу;

– *спотворення інформації* – може варіюватися від часткових деформацій до відвертої брехні. Наприклад, часткова деформація може бути виражена в підтасовуванні деяких фактів;

– *дозування і викривлення* інформації таким чином, щоб вона була сприйнята, як потрібно відправнику. Наприклад, коли інформація подається в «сирому» або ж не систематизованому вигляді, що ускладнює загальне розуміння теми окремим індивідом. Також інформація, яка подається дрібними порціями, не дозволяє ефективно нею користуватися. Таким чином, з відправника знімаються будь-які звинувачення в приховуванні тих чи інших відомостей;

– *момент подачі матеріалу* – показ певного відеоряду в найбільш або найменш слухний для глядача час;

– *кінцева подача інформації* – наприклад, зміна музичного акомпанементу в момент, коли диктору потрібно подати певну інформацію, на яку слід звернути увагу. Таким чином, у слухача мимоволі підвищується пропускну здатність смислового каналу, і інформація засвоюється краще [4, с. 346-349].

Маніпулювання здійснюють в різноманітних сферах життєдіяльності людей, як-то: ідеологічна, економічна, соціальна тощо. Наприклад, в ідеологічній сфері ймовірним полем для маніпулятивних практик вважають пропаганду, в економічній – рекламу, в соціальній сфері – процеси виховання, здобуття освіти і т. ін. Як свідчать дані різноманітних досліджень, відносно невелика кількість людей розуміє, що за допомогою маніпулятивних практик їх використовують у особистих цілях. В результаті досліджень маніпуляційних технологій були відкриті нові знання про людину та суспільство, якими успішно користуються, наприклад, глави країн та різноманітні організації. За допомогою систематично проведених кампаній з маніпуляції громадською думкою і людською свідомістю можна проводити масштабні психологічні та інформаційні війни, які є не менш небезпечними, ніж відкрите кровопролиття і супутні жахи відкритої війни [4, с. 399]. Особливо сприйнятливими до дій маніпулятивних практик є так звані «культурний прошарок» населення – читачі і телеглядачі. Підпадають під цю категорію і пасивні споживачі різноманітної інформації. Особливо це є актуальним для користувачів мережі Інтернет, а таким є практично кожен із нас [2, с. 250].

Цікаво, що навіть сам виконавець маніпулювання не у всіх випадках усвідомлює свої дії. У випадку з усвідомленим маніпулюванням виконавець чітко розуміє, для якої кінцевої мети він вдається до методів маніпуляції, тобто що, як і навіщо він робить. Несвідоме ж маніпулювання більш розпливчате, незрозуміла кінцева мета таких дій навіть для того, хто намагається маніпулювати. Яскравим прикладом такого виду є різноманітні побутові маніпуляції, наприклад, ситуація у молодих сімейних пар, де один партнер намагається зачепити іншого фразами типу «Ти мене не любиш» і ставити при

цьому певні умови. Тут в слово «любиш» кожен вкладає свій зміст, тому для двох партнерів це можуть бути різні поняття і цінності.

Одним із найпопулярніших типів усвідомленого побутового маніпулювання є цілеспрямоване встановлення рапорту. Рапорт – це тип зв'язку між людьми, який характеризується наявністю взаємних позитивних емоційних відносин і певною мірою взаєморозуміння. На високому рівні довіри (підсвідомо) виникає стан «рапорт». Основними візуальними елементами рапорту є віддзеркалювання пози, жестів, поглядів; відповідність тону, темпу, гучності та ритму голосу; підлаштування до рухів очей, до дихання [5, с. 26]. Варто відзначити, що підлаштування у даному випадку – це не копіювання, яке є помітним, перебільшеним та часто вважається образливим. Це скоріше такий стан тісної і продуктивної комунікації двох особистостей, про який можна сказати: «вони дихають одним повітрям». Однак стан рапорту можливо вдало «зіграти» у власних корисливих інтересах.

Прикладом встановлення рапорту в маніпулятивних цілях є використання правил ввічливості стосовно об'єкту маніпулювання. Так, виховані люди зазвичай поважають цінності іншої людини і не зачіпають їх без особливої потреби. Таким же чином діють маніпулятори. Вони поводяться повільно, слухають і розуміють цінності співрозмовника, не висміюючи та не заперечуючи їх [5, с. 27]. Навіть якщо цінності людини здаються маніпулятору безпідставними дурницями, краще, що може зробити маніпулятор – продемонструвати до них свою повагу. Талановитий і небезпечний маніпулятор розуміє, що цінності людини – це не те, що йому протистоїть, навіть якщо вони не збігаються з його власними цілями, а те, чим можна з успіхом скористатися, вдало до них апелюючи, ставлячи їх на службу своїм прихованим інтересам і обґрунтовуючи ними свої ідеї.

Висновки: Свідомість людей постійно піддавалася і піддається маніпулюванню на різноманітних рівнях і у різноманітних сферах людської життєдіяльності. Однак, на жаль, профілактика психологічного насильства і маніпулювання свідомістю та розвиток критичного мислення є не настільки поширеними психологічними практиками, як того потребує стан сучасного

суспільства, з усім спектром інформаційних процесів, що у ньому розгортаються. Кожен з нас щоденно стикається з потоками інформації, які підлягають потужній маніпуляційній обробці. Мета таких «маніпулятивних меседжів» – отримання з нас певного зиску, одностороннього виграшу, без будь-якої подальшої компенсації. Тож для того, щоб не стати об'єктом різноманітних маніпулятивних впливів, треба підіймати рівень розвитку особистого критичного мислення. Потрібно думати. Думати виважено та сумлінно.

Список використаних джерел

1. Бессонов Б. Н. Идеология духовного подавления / Б. Н. Бессонов. – М. : Мысль, 1971. – 295 с.
2. Гончарова О. Сучасні практики маніпуляції свідомістю молоді // Молодіжна політика: проблеми та перспективи : зб. наук. пр. / Дрогобиц. держ. пед. ун-т імені Івана Франка. Дрогобич. – Жешув, 2015. – Вип. 6. – С. 244–251.
3. Гончарова О. О. Соціальні практики маніпуляції свідомістю молоді // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії / М-во освіти і науки України, Запорізька державна інженерна академія. – З., 2017. – Вип. 69. С. 51–56.
4. Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием. XXI век. / С. Г. Кара-Мурза. – М. : Алгоритм, 2013. – 432 с.
5. Мельник Е. А. Людина в системі маніпулятивних процедур: ритуал та етикет / Е. А. Мельник // Гуманітарний часопис Харківського авіаційного інституту. – Х. : Вид-во Харківського авіаційного інституту, 2015. – № 2. – С. 25–30.
6. Франке Г. Манипулируемый человек / Герберт Франке. – М. : Мысль, 1978. – 327 с.
7. Черникова В. Е. Манипуляция массовым сознанием как феномен информационного общества / Черникова В. Е. // Теория и практика общественного развития. Социология. – 2015. – № 3. – С. 141–144.

